

UOT 371.

Hamlet Vəli oğlu İlyasov
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
Bakı Dövlət Universitetinin Qazax filialı

KİÇİK YAŞLI MƏKTƏBLİLƏRİN VƏTƏNDAŞLIQ TƏRBİYƏSİNDƏ AİLƏNİN ROLU

Гамлет Вели оглу Ильясов
доктор философии по педагогике
Казахский филиал Бакинского Государственного Университета

РОЛЬ СЕМЬИ В ВОСПИТАНИИ ГРАЖДАНСТВА МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Hamlet Veli oglu Ilyasov
PhD in Pedagogy
Gazakh Branch of State University of Baku

THE ROLE OF THE FAMILY IN THE UPBRINGING OF THE CITIZENSHIP OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN

Xülasə: Tərbiyə sistemində vətəndaşlıq tərbiyəsi özünəməxsus yer tutur. Vətəndaşlıq tərbiyəsi üzrə aparılan işlər nəticəsində şagirdlərdə milli şərəf və ləyaqət, milli şüur, milli mənlilik hissi, vətənpərvərlik inkişaf edir, böyüyən nəsildə milli qürur və ictimaiyyətə bağlılıq hissələri təşəkkül tapır və formalaşır. Vətəndaşlıq tərbiyəsinin uğurlu olması üçün bu iş erkən yaşlardan başlamaq lazımdır. Məsələn, məktəbəqədər yaşdan. Təqdim olunan məqalədə kiçik yaşlı məktəblilərin vətəndaşlıq tərbiyəsi diqqətə çatdırılır. Kiçik yaşlı məktəblilərin vətəndaşlıq tərbiyəsi ilə, adətən valideynlər, məktəb və ictimaiyyət məşğul olurlar. Təqdim olunan məqalədə ailənin rolundan danışılır.

Açar sözlər: *ailə, kiçik yaşlı məktəblilər, vətəndaşlıq, tərbiyə, vətəndaşlıq tərbiyəsi*

Резюме: Гражданское воспитание занимает особое место в системе образования. В результате работы по гражданскому воспитанию, у учащихся формируется чувство национальной чести и достоинства, национального самосознания, патриотизма и национальной гордости. Для эффективности гражданского воспитания эту работу необходимо начать с раннего возраста, например, с дошкольного возраста. В статье рассмотрено гражданское воспитание детей младшего возраста. Гражданским воспитанием детей младшего возраста обычно занимаются родители, школы и общественность. В данной статье подчеркивается также роль семьи.

Ключевые слова: *семья, младшие школьники, гражданство, воспитание, гражданское воспитание*

Summary: Civic education occupies a special place in the education system. As a result of the work on civic education, students develop a sense of national honor and dignity, national self-awareness, patriotism and national pride. For the effectiveness of civic education, this work must start from an early age, for example, from the preschool age. The article deals with the civil education of young children. Civic education of young children usually involved parents, schools and the public. This article also emphasizes the role of the family.

Key words: *family, junior schoolchildren, citizenship, upbringing, education of citizenship*

Ailə cəmiyyətin ilkin özəyi olaraq cəmiyyətə yararlı insanların yetişməsində mühüm əhəmiyyət daşıyır. O, hələ kiçik yaşlardan uşaqlarda şüurun, iradənin, hissələrin formalaşmasına şərait yaradır. Alimlərin fikrincə və mövcud təc-

rübənin sübut etdiyinə görə, uşaqlar valideynlərin rəhbərliyi altında ilk həyat təcrübələrini qazanır, onları əhatə edən gerçəkliklə əlaqədar ilkin elementar biliklərə yiyələnir, cəmiyyətdə həyat bacarıq və vərdislər qazanırlar. Uşaqlıq tə-

əssüratları bütün ömrü boyu insanın xatirindən silinmir. Uşaqlıq sevincləri, həyəcanları, çətinlikləri, macərələri unudulsa belə, sonralar onların gələcək bütün işlərində özünü göstərir. Uşaqlıqdan ailədə zəhmətə səyliliyə, məsuliyyətliyə, işgüzarlığa alışdırılmış insan böyükdən sonrakı fəaliyyətində bu keyfiyyətlərindən bəhrələnir. Hətta ətrafındakı insanlara, cəmiyyətə, ictimai quruluşa, iqtisadi münasibətlərə, davranışlara baxışları, dini-mənəvi dəyərlərə, qanunçuluq əxlaqına, vətəndaşlıq amalına yiyələnməsinin əsası uşaqlıqda, ailədə qoyulur. Kiçik yaşlı uşaq sabahkı fəal vətəndaş ola bilir, ölkənin iqtisadi-sosial inkişafında, demokratik cəmiyyət quruculuğunda, mədəniyyətin inkişafında xidmətlər göstərir. Bütün bunların özülü hələ kiçik yaşda ailədə qoyulur. Ailə mühitində böyüyən uşaq sağlam ailə şəraitində, ahəngdar inkişaf yolu keçir. Ailədə uşaq əxlaq normalarını mənimsəyir, müştərək əmək vərdişlərinə yiyələnir, onun həyat planları və idealları ailədə formalaşır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, qazanılan bu vərdişlər o qədər möhkəm olur ki, insan böyükdən sonra da onu özündə daşıyır. Buna görə də ailə öz ahəngi, əxlaqi-mənəvi mühiti, vətənsəvərliyi, zəhmətkeşliyi, yüksək vətəndaşlıq duyğuları nümayiş etdirməsi ilə kiçik yaşlı uşaqların ömrü boyu unudulmayan sağlam vərdişlərə yiyələnməsinə önəm verməlidir.

Mütəxəssislərin qeyd etdiklərinə görə və bizim də təcrübəli müşahidələrdən bildiyimiz kimi, hətta, heç nəyi bacarmayan, zəif 2 yaşlı uşaq anasını izləyərək, ev işlərində nəyisə yerinə yetirməyə cəhd edir. Bəllidir ki, uşaqlar valideynlərinin bütün hərəkətlərini, gördüyü işləri, sözlərini diqqətlə izləyirlər. Əks ifadə etmək bacarıqları olmasa da, müşahidə etdikləri onların yadlığında iz salır.

Bəlli olduğu kimi, uşağı ailənin gündəlik həyat-məişət şəraiti, valideynlərlə qarşılıqlı münasibəti, ailədə cərəyan edən təsir vasitələri tərbiyə edir. Deməli, kiçik yaşlı uşaqların ailədə tərbiyəsinin əsas şərtlərindən biri onların daimi, fasiləsiz tərbiyəvi təsirdə olmalarıdır. Digər keyfiyyətlər kimi vətəndaşlıq duyğusunun ailədə daimi mövcudluğu böyüyən insanın tək-cə anlamla deyil, kiçiklikdən təqlid və bənzərliklə bu keyfiyyətləri özündə formalaşdırmasına imkan verir.

A.S. Makarenko haqlı olaraq yazırdı ki, düzgün ailə tərbiyəsinin şərti – səmərəli təşkil olunmuş məişət, uşağın ailədə həyat rejimidir.

Uşağın ailədə məqsədyönlü tərbiyəsində valideynlərin nüfuzunun da bir şərt kimi mühüm əhəmiyyəti vardır. Valideyn nüfuzunun ən əsas cəhəti onun vətəndaş siması, səmərəli işlər görməsi, ailə məişətinin normal qurulması və təminatı, eləcə də, valideynin işlədiyi kollektivdə, ictimaiyyət arasında hörmətə layiq olmasıdır. Valideynlərin həyat tərzi onların uşaqlar yanında nüfuz qazanmalarını müəyyənləşdirir. Uşağın şəxsiyyətinə hörmət, onun maraqlarının nəzərə alınması, münasibətlərdə qayğılı və tələbkar mövqe tutmaq, valideyn nüfuzunu təmin etdiyi kimi, uşaqların da azad, sərbəst, özünəinamı olmasına, normalara riayət etmək vərdişləri qazanmasına kömək edir. Təcrübə göstərir ki, valideynlərin pedaqoji biliklərə yiyələnməsi, pedaqoji takt və yanaşmadan istifadə etməsi, sağlam əxlaqi-mənəvi dəyərlər daşıyıcısı olması, səbirliyi, təmkinliyi, möhkəm iradi keyfiyyətləri ilə seçilməsi, tərbiyədə məqsədyönlülüüyü nəzərə alması uşaqların ahəngdar inkişafının reallaşmasına şərait yaradır.

Digər ictimai təsisatlar, institutlar kimi, ailə də zamanın, dövrün, elmi-texniki tərəqqinin, iqtisadi münasibətlərin, ictimai quruluşun, təkmilləşən əxlaqi-mənəvi dəyərlərin təsirlərinə məruz qalır, ailə qarşısında yeni dövrün yeniləşən tələblərinə uyğun tərbiyə işi aparmaq vəzifəsi meydana çıxır.

Artıq neçə illərdir ki, ölkəmizdə demokratik cəmiyyət – vətəndaş cəmiyyəti qurulmaqdadır. Yeniləşən müasir cəmiyyətdə vətəndaşlıq tərbiyəsi xüsusi aktualıq kəsb edir.

Ulu öndər Heydər Əliyevin tərbiyə konsepsiyasında, təsadüfi deyildir ki, vətəndaşlıq tərbiyəsi məsələləri ayrıca yer tutur.

“Ulu öndər Heydər Əliyevin böyüyən nəslin vətəndaş təhsili və tərbiyəsinə aid baxışları əxlaqi-mənəvi keyfiyyətlərin bərqərar olması üçün yalnız hikmət və tövsiyələrlə, göstərişlərlə deyil, problemə ciddi elmi yanaşması ilə səciyyələnir.

Heydər Əliyev insanın şəxsi-fərdi və ictimai maraqlarının vəhdətini qəbul edərək, onun kamillik ölçüsünü yüksək intellektə və mənəviyyətə malik insan-vətəndaş olması ilə dəyərlən-

dirmişdir” (4, 100-108). Prof. Ə.Ə. Ağayev qeyd edir ki, Heydər Əliyevin vətəndaşlıq dərslərinin məzmununda xalqımızın zəngin tarixinin, dilinin, ədəbiyyatının, mədəniyyətinin, mənəviyyatının, milli dəyərlərinin öyrənilməsi geniş yer tutur. Bütün bunları mükəmməl bilən və fəaliyyətində təzahür etdirən insan həqiqi mənada vətəndaş məziyyətlərini nümayiş etdirə bilər... Heydər Əliyevin vətəndaş tərbiyəsi ideyasının əsasında milli vətənpərvərlik ideyası, vətəndaşlıq borcu dayanır. Alim bu qənaətdədir ki, Ulu öndər Heydər Əliyevin vətəndaş tərbiyəsi sahəsində ideya və fikirləri yalnız elmi-nəzəri, metodoloji əsas olması ilə deyil, praktik əhəmiyyətli liliyi ilə də diqqəti cəlb edir (5, 37, 38).

Böyüən nəslin təlim-tərbiyəsi işinin məqsədyönlü təşkilində onların vətəndaş hazırlığı mühüm yer tutur. Təbii ki, vətəndaş yetişdirilməsi, ilk növbədə, ailədən qaynaqlanan bir prosesdir. Bu iş kiçik yaşlı uşaqların tərbiyəsində ailə ilə yanaşı, məktəb tərəfindən həyata keçirilir. Qeyd etməliyik ki, böyüən nəslin vətəndaş hazırlığı bütün zamanlarda aktual hesab edilmişdir. Hazırkı dövrdə – müstəqil, suveren Azərbaycan dövlətinin təşəkkülü zamanında bizim üçün daha böyük aktuallıq kəsb edir. Çünki müstəqil Azərbaycan dövləti yeni, azad, demokratik düşüncəli, öz yurduna, dilinə, adət və ənənələrinə sadıq, işgüzar, öz sərvətlərinin sahibi ola bilən, Vətəninə göz bəbəyi kimi qoruyan, ölkəsinin inkişafında yüksək peşə-sənətkarlıq qabiliyyəti ilə seçilən, yüksək sivilizasiya mövqeyində dayanıb, öz dəsti-xəttini tanıda bilən vətəndaşlar yetişdirmək missiyasına malikdir. Bu missiya ailədə bütün tərbiyə prosesində, məktəbdə tədris prosesində və dərslərdə tədbirlər vasitəsilə həyata keçirilir.

Cəmiyyətimizdəki dəyişikliklər həm sosial-iqtisadi, həm də siyasi cəhətdən, o cümlədən vətəndaşlıq anlayımının məzmunca və keyfiyyətcə yeniləşməsinə rəvac vermişdir. SSRİ-nin dağılmasından sonra «sovet vətəndaşı», «SSRİ vətəndaşı» arxaik anlayışlara çevrilmişdir. Əvəzində öz müstəqil dövlətinin verdiyi hüquq və vəzifələri yerinə yetirən vətəndaş anlayışı yaranmışdır. Respublikamızın vətəndaşı yalnız şəxsin dövlətə mənsubluğunu bildirən sənədlə və hüquqi aktlarla deyil, eyni zamanda, kamil şəxsiyyət – insan - vətəndaş yetişdirilməsi zəminində tərbiyə vasitəsilə hazırlanmalıdır.

Vətəndaşlıq – birlikdə yaşadığın xalqlarla, mənsub olduğun millət və dövlətlə birliyi, əlaqəliliyi hiss etmək, onların təhlükəsizliyi və çiçəklənməsi üçün məsuliyyət daşdığını dərk etmək, Vətənin inkişafı naminə konstitusion hüquq və vəzifələrlə tərəqqiyə xidmət etmək deməkdir.

Vətəndaş tərbiyə etmək üçün uşaqlarla kiçik yaşlarından başlayaraq, ailədə sistemli iş aparılmalı, onun imkan və yolları müəyyənləşdirilməlidir. Bu problemlə əlaqədar Ə.Ə. Ağayevin, R. Hüseynovun, A. Əliyevin, M. İlyasovun, N. Yusifovanın, S. Səfərovanın tədqiqat işləri olmuş, onlar vətəndaşlıq ləyaqəti, vətəndaşlıq borcu keyfiyyətlərini yeniyetməlik yaşı dövründə, texniki-peşə məktəbi şagirdləri arasında öyrənmiş, tədqiqat nəticələrini ümumiləşdirmiş, vətəndaş təhsili və tərbiyəsinin aktuallığını əsaslandırmış, tədqiqat mövzularına uyğun olaraq vətəndaş tərbiyəsinin yuxarı yaş mərhələlərində iş sistemini işləmişlər (1, 3, 4, 5, 6).

Dinamik inkişaf tələb edir ki, vətəndaş tərbiyəsinin məzmunu və xüsusiyyətləri, imkanı və yolları başlanğıcdan öyrənilsin, sonrakı işlər bu bazada həyata keçirilsin. Yeniləşən cəmiyyət, yeni iqtisadi münasibətlər də vətəndaş tərbiyəsi işinə yeni prizmadan baxılmasını tələb edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, kiçik yaşlı uşaqların ailədə vətəndaşlıq tərbiyəsi onların əxlaqi-mənəvi tərbiyəsinə daxildir. Vətəndaşlıq tərbiyəsi işi bir istiqamət üzrə deyil, mənəvi tərbiyə kontekstində aparıldıqda daha səmərəli nəticə verir.

Kiçik yaşlı uşaqların ailədə vətəndaşlıq tərbiyəsi problemi insan – vətəndaş hazırlığı ideyasının reallaşdırılması üzrə tarixin bütün zamanlarında mövcud olmuşdur. Hər bir ictimai-siyasi quruluş vətəndaşlıq tərbiyəsinə və hazırlığına dövlətin mənafeyi baxımından yanaşmış, əsas məqsədi yaşadığı xalqa, ölkəyə, dövlətə mənsub faydalı əmək və döyüş fəaliyyəti göstərən insanlar hazırlamaqdan ibarət olmuşdur.

İctimai-pedaqoji fikir nümayəndələri kiçik yaşlı uşaqların ailədə vətəndaşlıq tərbiyəsinə onların şəxsiyyət kimi formalaşmasında mühüm amil hesab etmişlər. Ona görə də kiçik yaşlı uşaqların ailədə vətəndaşlıq tərbiyəsi şəxsiyyəti formalaşdırmağın mühüm tərkib hissəsi hesab edilmiş, hər bir yeniləşən cəmiyyətdə yeni məzmunlu insanın hazırlanmasında əhəmiyyətli rol oynamışdır.

Kiçik yaşlı uşaqların ailədə vətəndaşlıq tərbiyəsi işinə valideynlər uşaqların həyat hazırlığında mühüm əhəmiyyət daşıyan vasitə kimi baxmışlar.

İstər tarixi, istərsə də müasir baxımdan uşaqların vətəndaşlıq tərbiyəsi onlarda dövlət mənsubiyyəti, vətəndaşlıq borcu və ləyaqət hissinin formalaşdırılmasına, vətənpərvər, işgüzar, mənsub olduğu torpağın, xalqın, ölkənin qorunması və inkişafı uğrunda fədakarlıq göstərə bilən insan – şəxsiyyət – vətəndaşın yetişdirilməsinə xidmət edir.

Kiçik yaşlı uşaqların ailədə vətəndaşlıq tərbiyəsi işinin səmərəlilik səviyyəsini qaneedicilik hesab etmək olmaz. Səmərəlilik səviyyəsini yüksəltmək üçün valideynlərin və uşaqların vətəndaşlıq tərbiyəsi işinin məzmununa bələdliyini artırmalı, onların maariflənməsini həyata keçirməli, bu işi ardıcıl və sistemli reallaşdırmaq üçün vətəndaşlıq tərbiyəsi işinin imkan və yollarını dəqiq müəyyənləşdirib, istifadə edilməsini ailə ahənginin normasına çevirmək fayda verir.

Müstəqil, suveren Azərbaycan dövlətinin yeni quruculuq və inkişaf konsepsiyasında böyüyən nəslin sistemli vətəndaşlıq tərbiyəsi ideoloji-tərbiyəçilik fəaliyyətinin ən vacib sistemini təşkil edir və hərtərəfli inkişaf etmiş şəxsiyyətin yetişdirilməsində əsas komponent kimi çıxış edir.

Ailədə kiçik yaşlı uşaqlarla aparılan vətəndaşlıq tərbiyəsi işinin məktəblə qarşılıqlı əlaqədə qurulması tələblərdə vahidlik prinsipinə cavab verir, tərbiyə işinə ailədə birtərəfli yanaşmanı aradan qaldırır.

Tərbiyə işinin səmərəliliyi kiçik yaşlı uşaqlara məqsədyönlü olaraq müvafiq biliklərin

verilməsi, onların təfəkkürünü inkişaf etdirməklə meydana çıxır.

Vətəndaşlıq tərbiyəsi prosesində milli-regional xüsusiyyətlərin, adət və ənənələrin, həyat şəraitinin, sosial-iqtisadi reallıqların nəzərə alınması və bu əsasda iş sisteminin tətbiq edilməsi vətəndaşlıq tərbiyəsinin müasir məzmununu meydana çıxarır və səmərəliliyini təmin edir.

Kiçik yaşlı uşaqların ailədə vətəndaşlıq tərbiyəsi işi sisteminin məzmununu kompleks tərbiyəvi tədbirlərin tətbiqi, ailənin, məktəbin, digər təsir amillərinin qarşılıqlı əlaqəsi vasitəsilə uşaqlarda yaradılan fərdi və ictimai maraqların ahəngdar uyumması, hərəkətdə, fəaliyyətdə söz və əməl birliyinin olması, fəal vətəndaşlıq mövqeyi, fəaliyyətdə məqsədyönlülüğün təmin edilməsi, hüquq və əxlaq normalarına əməl edilməsi, şüurluluq, qayğıkeşlik, vicdanlılıq, ədalətlik, məsuliyyətlik, mübarizlik, həqiqətpərəstlik, vətənsəvərlik, düşmən niyyətlə, əyriliklərlə barışmazlıq kimi keyfiyyətlərin meydana çıxması təşkil edir.

Ailədə kiçik yaşlı uşaqların vətəndaşlıq tərbiyəsi onların inkişafına uyğun qurulan, bu inkişafa təkan verən pedaqoji təsir vasitələrindən, forma və metodlardan planlı surətdə istifadə edildikdə, onlarda fəallıq və müstəqilliyin inkişafı özünü daha aşkar göstərir və böyük praktik əhəmiyyət daşıyır.

Kiçik yaşlı uşaqların ailədə vətəndaşlıq tərbiyəsi sistemli, ardıcıl və planlı aparıldıqda uşaqlar böyüdükcə artan, davranış normasına çevrilən vətəndaşlıq şüurluluğu, vətəndaşlıq borcu, vətəndaşlıq davranışı, vətəndaşlıq qururu, vətəndaşlıq ləyaqəti, vətəndaşlıq dəyanəti kimi praktik fəaliyyətdə özünü göstərən keyfiyyətlərin uğurlu formalaşmasını təmin edir.

Ədəbiyyat

1. Ağayev Ə.Ə. Vətəndaş təhsili günümüzün zəruri tələbidir // Azərbaycan məktəbi, 2004, № 1
2. Ağayev Ə.Ə., Hüseynli S.M., İbadova M., Qəribov Ş., Məmmədova İ. Təhsilin konseptual problemləri. Bakı, 2008.
3. Əliyev A.X. Yuxarı sinif şagirdlərində vətəndaşlıq ləyaqəti tərbiyəsi üzrə işin təşkili yolları: Ped. elm. nam. ...dis. Bakı, 1994.
4. İlyasov M.İ. və Nəzərov M.H. Yuxarı sinif şagirdlərinin vətəndaşlıq tərbiyəsi. Bakı, 2003.
5. Səfərova S.M. Ümumtəhsil məktəblərində vətəndaşlıq təhsilinin nəzəri və təcrübi məsələləri: Ped.ü.fəls.dok. ...dis. Bakı, 2011.
6. Yusifova N.R. Yeniyetməlik yaş dövründə ailədə uşaqlarla aparılan vətəndaşlıq tərbiyəsi işinin imkanları və yolları: Ped. elm. nam. ...dis. Naxçıvan, 2006.

E-mail: hamlet.ilyasov9597@gmail.com

Rəyçi: *pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Vidadi Paşa oğlu Bəşirov*

Redaksiyaya daxil olub: 13.04.2018